

DEVELOPING SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS WITH DISABILITIES THROUGH ADAPTIVE SPORTS TOOLS IN INCLUSIVE EDUCATION

To'lishova Orzugul Saidali qizi

Social Worker, Toqchilik Neighborhood Citizens' Assembly, Sharof Rashidov District

Abstract

This abstract explores the potential of developing the social activity of students with disabilities through adaptive sports tools in inclusive education settings. The objective of the study is to identify the pedagogical conditions that foster peer collaboration, teamwork, and individual initiative during physical activities. Based on an analysis of relevant scientific literature, the paper examines tailoring physical exercises to students' abilities, utilizing accessible equipment, modifying game rules as needed, and assigning meaningful roles to each participant within the team.

In this context, adaptive sports tools encompass not only modified athletic equipment, but also activity organization methods, customized rules, and support mechanisms. It is argued that their effectiveness should be evaluated not merely by attendance or physical participation, but by the student's active communication with peers, involvement in decision-making, and contribution to shared outcomes. Furthermore, the role of the educator in distributing tasks fairly, cultivating mutual respect among peers, and acknowledging individual progress is highlighted. The abstract is grounded in literature review; it does not present novel experimental data regarding the impact of adaptive sports tools on social activity.

Keywords

inclusive education, students with disabilities, adaptive sports, social activity, team activities, peer collaboration, modified sports equipment.

INKLYUZIV TA'LIMDA ADAPTIV SPORT VOSITALARI ORQALI NOGIRONLIGI BO'LGAN O'QUVCHILARNING IJTIMOIIY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH

To'lishova Orzugul Saidali qizi

Sharof Rashidov tumanida Toqchilik MFY ijtimoiy hodimi

Annotatsiya

Ushbu tezisda inklyuziv ta'lim sharoitida adaptiv sport vositalari orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish imkoniyatlari yoritiladi. Tезisning maqsadi o'quvchilarning sport mashg'ulotlarida tengdoshlari bilan hamkorlik qilishi, jamoaviy vazifalarni bajarishi va o'z tashabbusini namoyon etishiga yordam beradigan pedagogik shartlarni aniqlashdan iborat. Mavzuga oid ilmiy qarashlarni tahlil qilish asosida mashqlarni o'quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirish, qulay jihozlardan foydalanish, o'yin qoidalarini zaruratga ko'ra o'zgartirish va har bir ishtirokchiga jamoada mazmunli vazifa berish masalalari ko'rib chiqiladi. Tезisda adaptiv sport vositalari deganda moslashtirilgan sport jihozlari bilan birga mashg'ulotni tashkil etish usullari, o'yin qoidalari va yordam shakllari ham nazarda tutiladi. Ularning samarasi o'quvchining mashg'ulotda shunchaki qatnashishi bilan emas, balki tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, qaror qabul qilishda ishtirok etishi va umumiy natijaga hissa qo'shishi bilan baholanishi asoslanadi. Shuningdek, o'qituvchining vazifalarni adolatli taqsimlashi, tengdoshlar o'rtasida hurmatga asoslangan munosabatni shakllantirishi va o'quvchining individual o'sishini e'tirof etishi muhimligi ta'kidlanadi. Tезis adabiyotlar tahliliga asoslanadi; adaptiv sport vositalarining ijtimoiy faollikka ta'siri bo'yicha yangi eksperimental natijalar keltirilmaydi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, nogironligi bo'lgan o'quvchilar, adaptiv sport, ijtimoiy faollik, jamoaviy mashg'ulot, tengdoshlar bilan hamkorlik, moslashtirilgan sport jihozlari.

Kirish. Inklyuziv ta'limning muhim vazifalaridan biri nogironligi bo'lgan o'quvchilarning maktab hayotida faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratishdir. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari bu vazifani amalga oshirishda alohida o'rin tutadi. Chunki sport o'quvchiga harakat ko'nikmalarini rivojlantirish bilan birga tengdoshlari bilan muloqot qilish, kelishilgan qoidalarga amal qilish, jamoaviy qaror qabul qilish va umumiy maqsadga erishishda o'z hissasini qo'shish imkonini beradi. Biroq o'quvchining mashg'ulotda hozir bo'lishi uning ijtimoiy jihatdan faol ishtirok etayotganini anglatmaydi. Agar u doim kuzatuvchi roliga qolsa yoki o'yin natijasiga ta'sir qila olmasa, sportning ijtimoiy imkoniyatlari cheklanadi.

Bu masalani hal qilishda adaptiv sport vositalaridan foydalanish muhim. Mazkur tezisda adaptiv sport vositalari deganda faqat maxsus jihozlar emas, balki o'quvchining imkoniyatlariga moslashtirilgan mashqlar, o'yin qoidalari, mashg'ulot muhiti va pedagogik yordam shakllari tushuniladi. Masalan, to'pning hajmi yoki og'irligini o'zgartirish, harakat masofasini moslashtirish, topshiriqni bajarish uchun ko'proq vaqt ajratish yoxud jamoa ichidagi rollarni qayta taqsimlash o'quvchining faol ishtirokiga yordam berishi mumkin. Bunday o'zgarishlar mashg'ulotning umumiy maqsadini saqlagan holda har bir o'quvchiga unda qatnashish imkonini berishi lozim.

Nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy faolligi ularning tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi, hamkorlikdagi vazifalarni bajarishi, o'z fikrini bildirishi va tashabbus ko'rsatishida namoyon bo'ladi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun o'qituvchi mashg'ulotni faqat jismoniy natijaga yo'naltirmasdan, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatni ham rejalashtirishi zarur. Har bir ishtirokchiga mazmunli vazifa berilishi va uning hissasi jamoa tomonidan e'tirof etilishi ijtimoiy faollik uchun qulay muhit yaratadi. Tezisning maqsadi inklyuziv ta'limda adaptiv sport vositalaridan foydalanish orqali nogironligi bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladigan pedagogik yondashuvlarni tahlil qilishdan iborat. Shu

maqsadda mashg'ulotlarni moslashtirish, jamoaviy ishtirokni tashkil etish hamda o'quvchining ijtimoiy faolligini kuzatish mezonlari ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism. Adaptiv sport vositalaridan foydalanishning pedagogik mazmuni o'quvchiga tayyor mashqni bajarishni talab qilish bilan cheklanmaydi. Mashg'ulot o'quvchining imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos tashkil etilganda u harakatda, tengdoshlari bilan muloqotda va jamoaviy vazifalarda faol qatnasha oladi. Shu sababli ijtimoiy faollikni rivojlantirishda moslashtirishning uch jihati — sport vazifasi, ishtirok muhiti va o'quvchining jamoaviy roli — birgalikda hisobga olinishi lozim.

Mashg'ulot mazmunini moslashtirish. O'qituvchi sport topshirig'ining maqsadini belgilagach, uni bajarishning turli usullarini taklif etadi. Masalan, to'p uzatish mashqida barcha o'quvchilarning umumiy vazifasi jamoaviy hamkorlik bo'lishi mumkin. Bunda ayrim o'quvchilar to'pni uzoqroq masofadan uzatsa, boshqalari yaqinroq masofada yoki moslashtirilgan to'p bilan ishlaydi. Topshiriqning masofasi, davomiyligi, harakat tezligi va jihozlari o'zgartirilsa ham, o'quvchilarning umumiy faoliyatdagi ishtiroki saqlanadi. Moslashtirish har bir o'quvchiga faqat oson vazifa berishni emas, uning imkoniyatiga mos rivojlanish bosqichini yaratishni anglatadi.

Qulay va xavfsiz muhit yaratish. Jihozlarning joylashuvi, maydonning harakatlanish uchun qulayligi va ko'rsatmalarning tushunarligi o'quvchining mustaqil qatnashishiga ta'sir qiladi. Zarur hollarda ko'rsatmalar og'zaki tushuntirish bilan birga namoyish etilishi, mashg'ulot bosqichlari oldindan aytilishi yoki o'quvchiga mos yordam vositalaridan foydalanilishi mumkin. Qulay muhit o'quvchini ortiqcha cheklamasdan, uning faol harakat qilishi va tengdoshlari bilan bir xil mashg'ulot jarayonida bo'lishiga xizmat qiladi. Jamoaviy rollarni taqsimlash. O'quvchining ijtimoiy faolligi uning jamoa uchun ahamiyatli vazifani bajara olishida yaqqol namoyon bo'ladi. O'qituvchi o'yin davomida ishtirokchilar rollarini shunday belgilashi kerakki, har bir o'quvchi umumiy natijaga hissa qo'sha olsun. Masalan, o'quvchi to'p uzatishi,

yo'nalishni tanlashda fikr bildirishi, jamoa harakatini muvofiqlashtirishi yoki kelishilgan qoidalarga rioya etilishini kuzatishi mumkin. Bunda rol o'quvchining o'rniga boshqalar harakat qilishini anglatmasligi kerak. Vazifalarni vaqti-vaqti bilan almashtirish esa bir o'quvchining doim cheklangan rolda qolib ketishining oldini oladi.

Tengdoshlar hamkorligini qo'llab-quvvatlash. Adaptiv sport mashg'ulotining ijtimoiy samarasi ko'p jihatdan o'quvchilar o'rtasidagi munosabatga bog'liq. Juftlikdagi mashqlar, kichik guruhli o'yinlar va birgalikda hal qilinadigan vazifalar muloqot uchun imkoniyat yaratadi. O'qituvchi tengdoshlarga qanday yordam kerakligini o'quvchining o'zidan so'rash, uning fikrini tinglash va qarorlarni birgalikda qabul qilish odatini singdirishi muhim. Shunda yordam o'quvchining mustaqilligini kamaytirmaydi, balki hamkorlikning tabiiy qismiga aylanadi. Ijtimoiy faollikni kuzatish. Mashg'ulot samaradorligini faqat jismoniy natija bilan baholash yetarli emas. O'quvchining muloqot boshlashi, guruh vazifasida qatnashishi, o'z fikrini bildirishi, yordam so'rashi yoki boshqalarga yordam taklif qilishi ham kuzatilishi mumkin. Bu belgilar o'quvchining avvalgi ishtiroki bilan qiyoslanishi maqsadga muvofiq. Masalan, dastlab faqat o'qituvchi murojaat qilganda javob bergan o'quvchining keyinchalik jamoaviy vazifada o'zi taklif bildirib boshlashi ijtimoiy faollikdagi o'sishni ko'rsatadi. Bunday kuzatuvlar keyingi mashg'ulotlarni rejalashtirishga yordam beradi.

Shunday qilib, adaptiv sport vositalari o'quvchining ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qilishi uchun jihoz yoki mashqni moslashtirishning o'zi yetarli emas. O'quvchiga jamoada faol rol berish, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishiga sharoit yaratish va uning ishtirokidagi o'zgarishlarni izchil kuzatish ham zarur.

Xulosa. Inklyuziv ta'limda adaptiv sport vositalari nogironligi bo'lgan o'quvchilarning mashg'ulotlarda faol ishtirok etishiga sharoit yaratadi. Ularning ijtimoiy faollikka ta'siri o'quvchi tengdoshlari bilan muloqot qilishi, jamoaviy vazifani bajarishi, o'z fikrini bildirishi va umumiy natijaga hissa qo'shishi uchun qanday

imkoniyat yaratilganiga bog'liq. Shu bois sport mashg'ulotini tashkil etishda o'quvchining individual imkoniyatlariga mos jihoz va mashqlarni tanlash, zarur bo'lsa o'yin qoidalarini o'zgartirish hamda har bir ishtirokchiga mazmunli rol berish muhimdir. O'qituvchi tengdoshlar o'rtasidagi hamkorlikni qo'llab-quvvatlashi, o'quvchining mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berishi va uning ijtimoiy ishtirokidagi o'zgarishlarni kuzatib borishi lozim.

Mazkur tezis adabiyotlar tahliliga asoslangan. Taklif etilgan yondashuvlarning amaliy samaradorligini baholash uchun keyingi tadqiqotlarda o'quvchilarning mashg'ulotdagi ishtiroki, tengdoshlari bilan munosabati va o'z tajribasi haqidagi fikrlarini tizimli o'rganish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. United Nations. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. 2006. 30-modda: madaniy hayot, dam olish va sportda ishtirok etish. (www.un.org)
2. UNESCO. *Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers*. Paris: UNESCO, 2015. (unesdoc.unesco.org)
3. World Health Organization. *WHO Guidelines on Physical Activity and Sedentary Behaviour*. Geneva: WHO, 2020. (www.ncbi.nlm.nih.gov)
4. Wilhelmsen T., Sørensen M. Inclusion in Physical Education: Teacher Attitudes and Student Experiences. A Systematic Review. *International Journal of Disability, Development and Education*. 2019;66(1):36–55. (eric.ed.gov)
5. Tarantino G., Makopoulou K., Neville R. D. Inclusion of Children with Special Educational Needs and Disabilities in Physical Education: A Systematic Review and Meta-Analysis of Teachers' Attitudes. *Educational Research Review*. 2022; 36:100456. DOI: 10.1016/j.edurev.2022.100456. (research.birmingham.ac.uk)